

Et nyt haandskrift til Christiern den andens landlov.

Som bekendt har Christiern 2.s landlov, eller, som den tidligere kaldtes, den gejstlige lov, hidtil kun været kendt i koncept¹.

Men hvor betydningsfulde koncepter end kan være for fuldstændig at forstaa en lov, er det dog den endelige lov, som har afgørende betydning; det er den, der har retsgyldighed, og det er den, historikeren først og fremmest maa rette sin opmærksomhed mod; og man staar paa sikrest grund, naar man har selve den be-segledede original.

Nu maa det straks siges, at en saadan ikke synes at eksistere for landlovens vedkommende, og tar man forholdene i betragtning, er dette ikke saa underligt; thi loven har næppe været udfærdiget i ret mange eksemplarer, maaske kun i eet til hvert af landstingene i riget. Vældigt af adelen blev den ikke, og denne har sikkert faret ret haardt frem mod den efter den sejrrigt gennemførte adelsrevolution.

Men selvom vi ikke har nogen forsegleet originaludstedelse, er vi dog saa heldigt stillet, at vi har bevaret en samtidig afskrift af den endelige lov. Denne afskrift, som man ikke tidligere har været opmærksom paa, findes i Arnamagnæanske Samling nr. 804 4to. Det er en lille bog indbunden i træbind med pergamentsomslag; indbindingen er dog sikkert af nyere dato. Størrelsen er $19,2 \times 13,5$ cm.; den indeholder 92 blade, hvoraf de 12 ikke synes oprindeligt at have hørt til haandskriftet; selvom de som vandmærke har de samme tværstreger som de øvrige blade, synes papiret dog at være af en lidt sværere kvalitet. Fol. 79 og 80 (efter den i nyere tid tilføjede foliering, der begynder med fol. 7) er stærkt smudset; fol. 80 bestaar af to sammenklæbede blade.

---

¹ Udgivet af P. H. Resen i 1684 efter et nu ukendt ms. og af Kolderup-Rosenvinge i Gamle danske Love IV, 1—68 (citeret K-R) efter Uldall 255. 4to. Kolderup-Rosenvinge mente, at Resen havde benyttet det samme ms.; men af grunde, som det ikke her er muligt at komme ind paa, er dette udelukket.

Paa fol. 1 a læses: »Thenne bog hører her Maghens Gøye¹ till»; paa fol. 79 b er skrevet, maaske med Mogens Gøyes haand: »Anno domini mdxxii then onsdag nesth effther helligkorss dag tha antvorde ieg Chrestiern Brodersszøn ith hvndert marck ath kiøbe megh øxen for etc.». Paa fol. 80 a staar, som det synes med en anden haand: »Niels Aagiss i Room² schylder iii ortug korn, een ortug byg, en ortug rug oc i vrtog haffre, i marck peninge till gesterii, i pund smør. Thenne forskrevne gaard løsdde her Mogens indh aff herr Prebiørn»³.

Selve loven begynder fol. 3 a og slutter fol. 68 b, hvorefter der følger et register. Loven er delt i 111 §§. Ud for en del af §§erne i registret er der sat et kryds; hvad dette kryds skal betyde, kan dog ikke ses, da det findes ud for §§ af det mest forskelligartede indhold. Registret, især dets første blade, gør indtryk af at have været stærkt benyttet, smudsede hænder har sat sit tydelige præg paa det.

Loven saa vel som registret er skrevet med en smuk og regelmæssig skriverhaand, som det ikke har været muligt at identificere, og som heller ikke kendes andetsteds fra.

Undersøger vi indholdet af selve loven og sammenligner det med det kendte koncept, vil man se, at der er foregaaet store forandringer⁴.

Prologen er den samme som i byloven, saaledes siges det ogsaa, at loven er »giort och sath medt vorth elskelighe Danmarks rigens raaetz samtyckæ». Der findes dog enkelte mindre afvigelser. Saaledes hedder det i stedet for »uti vore Kiøbsteder i lang Tiidt været haffuer»: »vti vorth righæ ær och vti langh tiidt værett haffver», og i stedet for »Gud, Log oc all Rett»: »Gutz logh oc aldt reth». Enkelte af afvigelserne har loven fælles med konceptet til byloven⁵. Efter de sidste ord i bylovens prolog »som

¹ Gøye er tilføjet over linien.

² Roum s., Rinds h., Viborg a. Gaarden nævnes i Morten Hegelunds regnskab over kongeskatten 1524 (Adskillige Stykker Kgl. Indtægtsregnskaber fra Chr. II's og Fr. I's Tid, nr. 1), se ogsaa Thiset: Eline Gøyes Jordebog 186.

³ De hænder, hvormed disse to notitser er skrevet, er absolut forskellige fra den haand, der har skrevet selve loven; men naar det i kataloget over den arnamagnæanske haandskriftsamling II 213, hvor haandskriftet er beskrevet, hedder, at notitserne »... ere skrevne med en kursivhånd af ældre karakter end alt det foregående . . .», er dette fuldstændigt misvisende. Det omvendte er utvivlsomt tilfældet.

⁴ Her er selvfølgelig kun tale om en kortere redegørelse; jeg agter senere i en anden sammenhæng at give en fuldstændig undersøgelse af hele loven.

⁵ K-R 71 f.

her effterfølger» findes en tilføjelse: ». . . och skulle alle rætthe sigh effther thiiszæ efftherskrevne artickler och icke effther lo ghen i tiissæ sagher, som these articklær och pvncther ær anrörindis, och skall ther effther rettes och dømness . . .»; men prologen slutter ikke hermed, der følger endnu en meget vigtig bestemmelse. Da kongen ikke selv personlig kan være »her tiilstede i landett» og erfare, om loven blir holdt, og for at »fattighe menneske ey skulle trenghiss thill at søghe theres reth hoess oss medt kosth oc theringh, nar vii stedd hæ ære i ander landhe, tha haffue vii beffalitt os elskelighe her Maghens Giødhæ, ridder, vor mandt oc raadt, Danmarks rigens marschalck, att handt paa vore vegnæ schall ferdes trinth omkringh her vti landhett en tiidt om aareth eller thøsser, effther som behoff giøres.». Paa samme maade skal en drage omkring paa Fyn, Sjælland og i Skaane. Mogens Gøye skal erfare, om kronens bønders og tjeneres rettig heder overholdes; er dette ikke tilfældet, skal han »thez taghe paa skriffther och forskicke thez thiill vor landzdommer, att handt oc the andre hielpper thennom szaa møgett, som logh oc reeth ær . . .»; naar landsdommeren har gjort det, skal Mogens Gøye »thez udsletthæ vt aff syen bogh och registher». Han skall have med sig en rigsraad »eller en goedt mandt medt een vore svornæ skriffværæ oc høre alle fogderness reghenskaff paa vore veignæ . . .» Skriveren skal give Mogens Gøye og den anden hver en seddel lydende, at paa den dag, for den sag, lovede den og den kongen saa og saa meget; og disse sedler skal de begge to sende kongen beseglede. Ogsaa i de købsteder, hvor Mogens Gøye drager frem, skal han erfare, om loven holdes, og skriveren skal optegne, hvad der tilfalder kongen. Profossen, som »vii ther thiill skickindes vorder», skal følge med Mogens Gøye »at straffe vretvishez och reffzæ skalckæ». Alle fogder og embedsmænd, borgmestre og raadsmænd, borgere, bønder og menigheder skal være forpligtet til at hjælpe ham. Der findes ikke som i byloven nogen datering efter prologen.

Betrægter vi selve loven, er det straks iøjnefaldende, at der mangler en række af de §§, som findes i konceptet. Først og fremmest findes de første 8 §§ overhovedet ikke, idet loven straks begynder med § 9. Andre §§, der mangler, er: §§ 13, 18, saa at sige hele § 23, §§ 24—30, 51, 52, 65, 70, 73—76, 78 og 79 (om troldom, der siges bare herom i § 50 »och gaar om throidt daam som om thivffnedt»), 80, 84, 85, 87, 91, 104, 119.

Paa den anden side findes der ogsaa en del §§ i loven, hvortil der ingen tilsvarende findes i konceptet, saaledes § 8, der lyder: »Item om noghen biscop haffuer tiiltall tiil noghen neffnder, tha skall oss elskelige N medt thendt, hannom fylgher, taghe

fleræ gode mendt tiill thennom och höræ thendt sagh for thennom och skillighe thennom att medt retthæ». Ny er ogsaa den mindre betydningsfulde § 61, der forbyder at hindre fyrster og sendebud, som har deres egne kokke med, i at lade »indkøbæ och koghæ for thennom». Endelig er de sidste 7 §§ helt nye; de handler om profossen, der jo, som bestemt i prologen, skulde følge med de omdragende dommere, og gir nærmere forskrifter for, hvordan han skal forholde sig i sit embede.

Men forskellen mellem konceptet og selve loven bestaar ikke blot i, at enkelte §§ er udeladt og andre tilføjet; men saa at sige hver eneste af de tilbageblevne §§ er blevet omredigeret, enkelte bestemmelser udeladt, andre tilføjet; sproget er gennemarbejdet, konceptets foreløbige form er omskabt i en lovs fuldfærdige skikkelse, selvom enkelte rester endnu er blevet tilbage, saaledes i § 2 (konceptet § 10) og § 11 (konceptet § 21), hvor nogle beløb staa in blanco. Allen har hævdet, at noget saadant ikke har kunnet forekomme i nogen original lov¹; men dette standpunkt lar sig ikke opretholde; thi i det fynske eksemplar af byloven, saa vel som i landlovens § 11 (konceptet § 21), staa den løn, kammerrettens doktorer og magistre skal have, in blanco, og det kan dog ikke bestrides, at vi her staa overfor en paalidelig afskrift af et originaleksemplar af byloven².

Indledningen til de enkelte §§ er i en mængde tilfælde omarbejdet; i stedet for uden videre at begynde med bestemmelsen, er der tilføjet et »Item», et »Ville vii, at . . .», »Haffue vii forfariidt . . .», »Haffue vii och thez szaa skicketz och ændeligh ville, att . . .»; eller lignende udtryk er tilføjet inde i selve teksten. Mange steder har loven i stedet for kronen, kongen eller kongelig majestæt: os og os selv; saaledes hedder det i § 23 (konceptet § 40) »for oss selff» i st. for »for konningen», »och sve-righæ for oss» i st. for »och suerge hannom» og »tha beholle vii hoess oss thendt magth» i st. for »tha beholde Vy hos Kgl. Maje-stat thenn Macht». Undertiden tilføjes i overensstemmelse med datidens sprogbrug et »vor kærsthe nadighæ herræ» foran kongen; et sted er »Konningen eller Dronningen» erstattet med et »vii eller vor kære hoffru».

Men foruden at der er udeladt eller tilføjet en række §§, er der ogsaa ofte indbyrdes byttet om paa disse; for at ta et par eksempler: konceptets § 93 om øxendrift er flyttet hen efter § 95 om at stalde øxen, og § 120 om hvilke klostre, der maa trygle, er anbragt lige efter § 114 om trygleri. En del §§ er slaaet sam-

¹ Videnskabernes Selskabs Skrifter 5. r. hist. fil. afd. III 216.

² K-R 113⁸⁹.

men, saaledes §§ 59 och 62 om fredsbreve og §§ 72 og 77, der begge handler om tyveri; da de andre §§, der handler om det samme emne, er udeladt, er der herved opnaaet, at alle bestemmelserne herom er samlet i een §. Men ligesom man har slaaet flere §§ sammen, er man ogsaa gaaet den modsatte vej; § 50 er saaledes blevet delt i to §§ ligesom § 132, og i flere tilfælde har man overført enkelte bestemmelser fra den ene § til den anden; paabudet i konceptets § 57 om, at manddraberen skal meddele drabet til den første, han møder, er saaledes overført til § 58 (selve lovens § 39), og den sidste del af § 42 om et register, hvori alle domme skal registreres, findes i § 50 (§ 33 i selve loven). Næsten altid maa forandringerne siges at være forbedringer.

Hvad angaar selve de tilbageblevne §§, er der en stor del af dem, der icke — selvfølgelig bortset fra rent formelle forandringer — afviger ret meget fra konceptet.

Som det var at vente, stemmer mange af lovens §§ ret nøje overens med de tilsvarende §§ i byloven, selvom der selvfølgelig flere steder er rettelser, der var nødvendiggjort ved, at byloven taler om byens embedsmænd, medens landloven nævner de tilsvarende embedsmænd paa landet. Selv hvor landloven omtaler forhold i byerne, nævner den kun et eneste sted i en af de nye §§ ordet *scultus*, som stadig nævnes i byloven og ogsaa flere gange i konceptet til landloven.

I flere af de ovenfor nævnte §§, hvor der kun er mindre afvigelser mellem konceptet og den endelige lov, er disse ofte, naar der er tilsvarende §§ i byloven, lig afvigelserne mellem denne og konceptet til landloven.

Men desuden findes der en del §§, som har større afvigelser fælles med byloven: § 5 (konceptet § 14) svarer til bylovens § 89, § 7 (konc. 17) til § 91 og udelader altsaa ligesom denne de bekendte ord: » . . . uden the ville effterfølge St. Pauli Lærdom, som hand skriffuer utii syn første Epistel Cap. 3 ad Timotheum, raader thennom, ath the tager Hustrue och leffuer utii thenn helige Echteskab, som theres gamble Forfædre giort haffue»¹; § 11 og 12 (konc. 21), der handler om kammerretten, svarer til bylovens §§ 77—81; 14 (konc. 31) til 93; 37 (konc. 54) til 18; 48 (konc. 71) til 23; 50 (konc. 72, 77) til 37—40; 88 (konc. 120) til 83; 89 (konc. 116) til 86; 97 (konc. 123) till 65.

Ligesom i konceptet slutter loven med en epilog, der begynder med ordene: »Thenne forskreffnæ ordinandtz»; den første

¹ Herom se nærmere Oskar Andersen: Overfor Kirkebruddet 150 f. og 164.

sætning i epilogen hos K-R¹ hører saaledes rettelig til i slutningen af § 140; det første punktum foran »Ville Vi» i anden linie forsvinder dermed ogsaa. Epilogen følger meget nøje konceptet, der findes kun ganske uvæsentlige afvigelser, men de tre sidste linier, d. v. s. dateringen, mangler. Der staar blot »giffuidt»; abrupt slutter haandskriftet.

Konceptet har dateringen hellig trefoldighedssøndag, 26. maj, 1521; men som paavist af K-R², er denne dato efter al sandsynlighed falsk, idet den saavel som epilogen er taget fra forordningen om vrag, som udkom netop denne dag. Forklaringen paa, hvorledes datoen er kommet ind i konceptet, er den ganske simple, at man, da det var blevet bestemt, at loven skulde have samme epilog som forordningen, har givet en skriver ordre til at afskrive denne; tankeløst har han saa ogsaa afskrevet dateringen.

Grunden til, at afskriften mangler datering, maa utvivlsomt søges i, at afskrivningen har fundet sted inden den endelige udstedelse, idet man fra regeringens side har haft travlt med at føre loven ud i livet og derfor ønsket, at Mogens Gøye skulde begynde sin virksomhed i Jylland, straks loven var traadt i kraft. At han ikke gjorde dette, men som vi senere skal se, første gang fældede dom derefter 1. marts 1522, er en sag for sig; af en eller anden grund maa han være blevet forhindret i at begynde før.

Til slut vil der være grund til, da det foreliggende eksemplar af loven ikke er nogen originaludstedelse, at undersøge, om der kan føres noget bevis for, at vi her virkelig har loven i dens endelige form.

Som det vil erindres, bestemtes det i prologen, at Mogens Gøye og en anden adelig skulde drage omkring med en af kongens svorne skrivere for at høre fogdernes regnskaber. At de to herrer ogsaa skulde udøve en slags domsmyndighed, maa sluttes af, at det siges, at skriveren skulde »giffue forskrevne oss elskelighæ her Maghens Giødhæ oc thendt andhen etc. hver thennom eth sedill, lydindes, att paa thendt dag, for thendt sagh etc., ther for loffuede thendt mandt vor kæristhe nadighe herræ konninghen szaa møghez. Och the samme sedlæ skulle thee hver for sigh sendhe oss besegldhæ». Ingen af disse sedler er bevarede, men i rigsarkivet³ findes et »Registher paa hvis sagesfald myn herre vort loffuit, then stvnd her Mogens met the andre gode mend,

¹ 67.

² Indl. xiii.

³ Adskillige Stykker kgl. Indtægtsregnskaber fra Chr. II's og Fr. I's Tid, nr. 11.

hannom tilgiffne vaare¹, oc haffuer jag effther vaar naadigste herres ordinatie giffuit thennom hver eth seiddell, som ære her Mogens Gøye, Erick Erickss [och Jens Hvass]² anno mdxxii». Oven over staar: »Thette ær Erick Erickss register».

Registret er skrevet af lundekanniken mester Hans Wenck, der havde deltaget i udarbejdelsen af loven; det var vel ikke tilfældigt, at det netop blev denne mand, der kom til at medvirke ved lovens gennemførelse.

Det er tydeligt, at prologens bestemmelse om, hvorledes skriveren skal give hver af de medfølgende adelige en seddel paa det, som de domfældte lovede kongen, er blevet gennemført. Registret er da en fortegnelse over de sedler, som Hans Wenck har givet Erik Eriksen, og oplyser os om, naar de to herrer har foretaget deres domsrejse. Den første dom blev fældet i Hjørring 1. marts 1522, den sidste, som det synes, i Randers den 10. apr. I den mellemliggende tid havde man rejst vidt omkring; man havde været i Tisted, Vestervig kloster, Ringkøbing, Varde, Ribe, Skodborglen og Fjendsherred; da stedsangivelserne i den sidste del af registret er ret utilstrækkelige, kan det ikke med fuld sikkerhed angives, hvor de havde været, men en mængde mennesker fra en række forskellige herreder var i hvert tilfælde blevet dømt af de omreisende dommere.

Dette register turde med næsten fuldstændig sikkerhed vise, at den form, vi nu kender loven i, virkelig er den endelig retsgyldige, og naar undtages spørgsmaalet om datering, er det herigennem blevet muligt for os at løse de væsentligste af de mange tvivlsspørgsmaal, der hidtil har været i forbindelse med Christiern 2.s landlov.

---

¹ Her mangler drog omkring i Jylland eller lignende.

² [ ] atter udstreget.

Johan Hvidtfeldt.